

Prispevek k zgodovini sociološke misli na Slovenskem: Ferdo Kočevar (1833 : 1878)

LUDVIK ČARNI

POVZETEK

Ferdo Kočevar je razpravljajl o mnogih vprašanjih, ki jih je narekoval čas, v katerem je živel. V svojih razpravah je omenjal Proudhona, zavračal Rousseauja, Fouriera, St. Simona, Careya pa označil za največjega sodobnega narodnega gospodarja. Zavzemal se je za socializem. Sodil je, da se slovanski razvoj loči od zahodnega in vzhodnega. Zagovarjal je misli slavjanofilov. Zavzemal se je za regulativ ljudskega premoženja in bil proti kopičenju kapitala v rokah posameznikov. V tej zvezi se je zavzemal za ustanovitev slovenske narodne banke, ki naj koristi narodu.

ABSTRACT

*CONTRIBUTION TO THE HISTORY OF SOCIOLOGICAL THOUGHT
IN SLOVENIA: FERDO KOČEVAR: (1833 - 1878)*

Ferdo Kočevar debated many questions relevant to the era in which he lived. In his debates he mentioned Proudhon, rejected Rousseau, Fourier, St. Simon, while Carey was in his opinion the greatest contemporary national leader. He strived for socialism. It was his opinion that the Slavonic development was different from that of the West or East. He advocated the views of the "slavophiles". He was in favour of the regulation of people's property and was against the accumulation of capital in the hands of individuals. He was also in favour of the establishment of a Slovenian national bank which should be useful to people.

Ferda Kočevarja so označili za publicista¹⁾ in ga uvrstili med naše prve sociologe.²⁾ Bil je razgibana osebnost. Rojen je bil v Žalcu, zato tudi psevdonim Žavčanin. Študiral je medicino na Dunaju, a je študij zaradi pomanjkanja sredstev opustil. Kratek čas je bil bogoslovec, a študija ni končal. Služboval je v računovodstvu na univerzi in na akademiji v Zagrebu. Objavljal je v slovenskem in hrvaškem tisku. Razpravljajl je o gospodarskih, literarnih, jezikovnih, kulturnih, političnih in socioloških vprašanjih. Najbrž je prvi pri

1. Slovenski biografski leksikon, Ljubljana, 1925 - 1932, str. 483 - 486.

2. Dr. K. Gantar, Naši prvi sociologi, Socialna Misel, Ljubljana, 1927, št. 6, 7 - 8.

nas pisal o bankah. O tej temi je tudi izdal knjigo.³⁾ Zavzemal se je za uvajanje slovenskega jezika v šole, urade in družbeno življenje. Med prvimi se je zavzemal za Slovensko matico, klical k zbiranju narodnega blaga, pisal o slovenskih narodnih pesmih. Razpravljal je o zgodovinskih zvezah med Slovenci in Hrvati, slovenskih izseljencih na Hrvaškem, jugoslovanski ideji. Slovence je opozarjal na nevarnost, ki jim preti po združitvi Nemčije zaradi njene ekspanzivnosti na Jadran, kritiziral je staroslovence, Bleiweisa itd. V pričujočem zapisu se bom omejil na njegove sociološke poglede.

Kočevar je sodil, da Slovenci o socialnem vprašanju dotlej še niso pisali, čeprav je tako pomembno, če ne celo pomembnejše, kot narodnostno vprašanje. Z njim je najtesneje povezano. Slovani imamo, je dodal, o njem posebne nazore, utemeljene v naši zgodovini, ki so z našim bitjem nerazdružljivi. Ločijo se od zahodnih nazorov, zato se nam ni treba na druge ozirati in druge posnemati. Socialno vprašanje je staro kot človeški rod. Starejše je od državnega, verskega in narodnega. V preteklosti se je pod različnimi oblikami nepretrgano in neprestano, zdaj bolj skrito, zdaj bolj odkrito, pojavljalo. Pojavljalo se bo tudi v prihodnje, ker je človeško prizadevanje le težnja, nikoli dosežen ideal. Socialna gibanja, je zapisal Kočevar, so v narodnih masah tako silna postala, da se prezirati ne smejo. Vsak previden državnik jih mora v poštev vzeti, če noče, da mu naenkrat prikazen naredo čez ves njegov politični račun.

Kočevar se je zavzemal za socializem. Zapisal je, da je socializem danes dognana in dovršena znanost. Marsikateri naš pametni in izobraženi rodoljub ima do njega predsodke. Mnogi si domišljajo, da je socializem neko zblojeno brezvladje, kjer drug drugemu jemlje, kar le more, da je poln peklenskih nauk in teorij, s katerimi se najnižji stanovi človeške družbe hujskajo proti višjim in s katerimi se hoče v štiriindvajsetih urah ves zdajšnji družbeni red razdreti, na njegovo mesto postaviti drug, bog zna kakšen red ali nered. Socializem pa ni to. Ukvarja se s preiskovanjem razmer in faktorjev človeške družbe, odkriva rane, na katerih človeška družba boluje, in išče pota izboljšanja njenih razmer. Ukvarja se s človekom posameznikom, človekom kot članom družine, z družino kot članom občine, z občino kot podlago države in z njo in z njenimi ustanovami. Vse te razmere so politična stran socializma. Socializem pojasnjuje tudi razmere med ljudmi in stvarmi, posebno v času, ko stvari blago postanejo in služijo ljudem za ohranjanje življenja. To je ekonomska stran socializma. Kočevar je pripomnil, da sta obe strani med seboj povezani, ker se jih ločiti ne da.

Doklej zgodovina človeške družbe seže, so dobrine oz. prirodnine, kakor je zapisal Kočevar, neenako razdeljene. Življenje je boj s konkurenco drugih in z naravo. Za bogatina je to lahek boj, ker ima v kapitalu, strojih, izobrazbi močno orožje za zmago. Težak pa je za siromaka, ki razen dlani nima nobenega drugega orožja. Boj za obstoj, je nadaljeval Kočevar, se ne bo nikdar odstraniti dal. Socializem ima nalogo ta boj uravnati in ga tako ublažiti. Ta boj naj se ne bije toliko med posamezniki in posameznimi narodi, ampak naj se obrne proti naravi, ki nas edina živi in redi. Prirodnine naj se pravično, enakomerno razdele. Današnji ti. socialdemokrati pravijo, je menil Kočevar, da ni večje krivice od te, da bogatin, ki nič ne dela, le s škarjami kupone od talona striže, za kosilo pečeno jerebico dobi, siromak delavec, ki se ves dan z delom ubija, poti in trudi, kakor črna živina, pa za kosilo krompir v oblicah dobi, včasih še brez zabele in soli. Zato se socialistične teorije zavzemajo, da je le osebno delo osnova za obstoj ljudi.

3. F. Kočevar, Kupčija in obrtnija. Denar in blago, Slovenske večernice, zv. 26. Izdala družba sv. Mohorja v Celovcu, 1972, 215 strani. Vsebina knjige je še danes koristno branje.

Kdor noče s svojim delom svoj obstoj ohraniti, je nadaljeval Kočever, naj pogine. Naš narod ima zlate pregovore: "brez dela ni jela", "čič ne da nič" itd... Tako je sposobnost za delo edini upravičeni kapital, ki obresti nosi, delo pa edini naravni in pravni naslov do premoženja. Vse imetje, ki ni z osebnim delom pridobljeno, pravi socialna filozofija, je uzurpirano, je rop, je tatinstvo na občnem hambaru vsega človeštva.⁴⁾

Socialna situacija je danes taka, je zapisal Kočever, da se boj za obstoj ne bje z naravo, ampak med ljudmi. Boj med delavci in kapitalisti se bje vsak dan. Ima različne oblike. Kapital je, je nadaljeval Kočever, arhimedov škripec, ki preti vse ustanove današnje človeške družbe iz svojih tečajev vzdigniti. Za one, ki ga nimajo, postaja iz dneva v dan hujše breme. Upori zoper kapital so bili doslej posamezni, je sodil Kočever, a že dosti vidljiva znamenja kažejo, da se je delavski razred začel organizirati ne le v posameznih državah, ampak v vsej Evropi in izven nje. Socialna revolucija se vidno pripravlja. Njo lahko prepreči le regulativ v razdelitvi kapitala. Če se ta ne najde, pride gotovo prej ali slej do krvavega boja med kapitalisti in nekapitalistično množico. Časi Špartaka in kmečkih puntov se bodo ponovili.⁵⁾ V starem Rimu so se siromaki plebejci, ki niso mogli več pod pritiskom kapitalistov patricijev pristati, na sveto goro izseliti. Ker se je zaradi tega državni stroj ustavil, so morali patriciji popustiti. Zgodilo pa se je že, da so delavci za gorjače ubijalke prišli. Ni hujše vojne. Žalostno je, je dodal Kočever, da naši pozitivni zakoni bogatinom več pravic dajejo, siromakom pa več dolžnosti nakladajo.⁶⁾ Države imajo zaradi sebe dolžnost, da lajšajo bremena siromakov. Blagostanje je vir, iz katerega svojo moč zajemajo, siromaštvo pa pesek, v katerem ta vir usahne, zato je njegova odprava tudi v korist države. Naša država je tako siromašna, da od nje ni mogoče nobene pomoči pričakovati.⁷⁾ Državniki so do danes, je menil Kočever, le obljubljali. Od besede pa se nobeden ne redi, pravi slovenski pregovor. V zahodnih deželah, v Franciji, Angliji, Nemčiji, imajo bogato socialistično literaturo, društva, tabore, itd. Predlogi, kako rešiti današnje stanje, so različni. Podirati, razdevati se da, je menil Kočever, graditi, to je vrag in dva. Socialni proces se ne da od danes do jutri dognati, za to je treba dolgo časa. Nove generacije morajo zrasti in z njimi novi nazori. Z današnjo generacijo, je menil Kočever, se ne da mnogo doseči.⁸⁾ Socialisti so rekli, proč s kapitalom. Komunisti (Marx v "Kapitalu") terjajo, naj se kapital enako razdeli in ta razdelitev naj se, kakor pri starih Egipčanih, periodično ponavlja. Kolektivisti zahtevajo, naj bo, kakor zemljišče, tudi kapital (stroji) skupna last. Vse te teorije bi se dale, je sodil Kočever, po najhujši socialni revoluciji izvesti. Vprašanje je, če bi se lahko dalj časa obdržale.⁹⁾ Očitno je, da se Kočever za te predloge ni ogreval.

Zahodni socialisti, je zapisal Kočever, hočejo razbiti družino. Staršem hočejo odvzeti otroke, kakor so nekoč storili Šparti. Vzgajati jih hočejo pod nadzorstvom občestva ali države. Socialistične ideje so najbolj razširjene v Franciji. Za njeno vlado je socialistično gibanje pravi škrtat, povsod ga čuti, nikjer ga ne vidi in ga ne more prijeti. Ta nevidljivi škrtat je že marsikatero politično kombinacijo pomešal, da ni bilo nič iz nje. Prvi veliki naskok na družbeni red je bila velika francoska revolucija. Takrat se je izreklo

4. F. Kočever, Socijalno vprašanje, Slovenski narod (SN), 1869, št. 80. O tem je pisal v podlistku v osmih nadaljevanjih od št.80-88.

5. F. Kočever, Slovenska narodna banka, SN, 1872, št. 36. O njej je pisal v sedmih nadaljevanjih od št. 26 - 51.

6. SN, 1869, št. 81.7. SN, 1869, št. 82.

8. SN, 1869, št. 84.

9. SN, 1969, št. 36.

in zahtevalo, da nobenih privilegijev, oddeljenih, različnih stanov več ne bo, vsak Francoz je "citoyen", nič več in nič manj. Komaj so se revolucijske vode polegale, se je stanovska razlika ponovno pokazala. Nastal je četrti stan, stan delavcev.¹⁰⁾

Na neslovanskem zahodu so družbene razmere zaradi omenjenih procesov v prehodno fazo prešle. Nam Slovanom, je nadaljeval Kočever, ki imamo o družbenih razmerah druge pojme, se tamkajšnje razmere spačene kažejo. Oni temu razvoju morebiti "fortschritt" pravijo, mi Slovani pa ga z našega stališča za spačenost ali spridenost imamo. Na zahodu vsi s kakršnimikoli sredstvi bogastvo lovijo, ki prinaša ugled in spoštovanje. Mož - beseda se zasmehuje, nobeden nobenemu ne zaupa. Če država ne bi imela sile v rokah, bi takoj drug na drugega planil, svojega bližnjega napadel, kar je nravost iz vsega javnega in privatnega življenja izginila. Nazadnje bo do tega prišlo, da bo vsak z revolverjem pod vzglavjem spal, itd. Takrat bo tudi država s svojo silo preslaba. Nastala bo socialna kriza. Ta kriza se naglo bliža, je dodal Kočever, a ni mogoče reči, kako bo ta socialna kriza čez ljudstva šla in kaj bo za seboj pustila.

Družina je temelj človeške družbe. Iz nje je, je menil Kočever, zrasla zadruga, iz te občina, iz te županija, iz nje pa država. Na zahodu prevladuje individualna družina. Ta nima drugega pomena, kakor da se v njej osebnosti ustvarjajo in te do polnoletnosti rede, potem v svet zaženo, da tudi te isto store. Slovenci smo predolgo k zahodu v šolo hodili in smo se njegovih idej navzeli. Če govorimo o slovanski družini, je nadaljeval Kočever, mislimo na družino, kakršna je bila nekdaj pri nas in kakršna je še danes ohranjena pri slovanskih narodih, ki v družinskih zadrugah živijo. Pri tej družini se je rod razločeval po krvi (oče) in po mleku (mati). Ta družina je bila podobna starorimski družini. Razlika je bila ta, da je bil rimski pater familias pravi despot družine, staroslovanski domačin pa le prvi član, praviloma najstarejši, izjemoma najuglednejši. Pater familias je bil celo lastnik telesnih oseb svojih podložnikov. Imel jih je pravico kaznovati, kot sužnje prodati in v določenih primerih pod meč podložiti. Domačin ni bil lastnik družinskega oz. zadružnega imetja, ampak le njegov upravitelj. Vse imetje je bilo, je dodal Kočever, komunistična lastnina cele zadruge ali moralične osebe. Če je pater familias umrl, je rimska familija razpadla kakor sod, na katerem obroč počí. Pri slovanski družini so namesto umrlega poglavarja postavili drugega. Tako je zadruga dalje živela. Prenehala pa je obstajati, če so vsi zadružniki s tem soglašali. V tem primeru je vsak zadružnik dobil enak del. To razpravljanje je Kočever zaključil z ugotovitvijo, da na zahodu velja, pomagaj si sam in bog ti bo pomagal. Pri nas pa, pomagajmo drug drugemu in bog nam bo vsem pomagal.¹¹⁾

Pri Slovanih se socialno gibanje, je menil Kočever, razodeva v kmečkem stanu, ki je na zahodu mrtev. On je os socialnega gibanja, ki stremi, da se obstoj slovanske občine zopet ponovi. Ta občina še danes pri vseh Slovanih v spominu in pravnih običajih živi. Bila je demokratična in komunistična. V njej ni bilo prostora ne za plemstvo in ne za suženjstvo. Teh socialnih nespodob, je dodal Kočever, naši očaki niso poznali. Ta plevel človeške družbe so k nam zanesli germanski in romanski klativitezi. Suženjstva pri Slovanih danes ni več, je menil Kočever, zato pa je več prostora zavzela aristokracija. Demokracija je združljiva z absolutno monarhijo in z republiko, le aristokracije ne trpi poleg sebe. Ta je njeno nasprotje. Demokracija in avtokracija sta dve sili, je zapisal Kočever, med katerima miru in sprave nikdar ni bilo in ne bo. Prav aristokracija je bila

10. SN, 1869, št. 84.

11. SN, 1869, št. 85.

k Slovanom princčena z zahoda z modernim aristokratsko-birokratskim konstitucionalizmom. V tej zvezi je Kočevar pripomnil, da Mongoli ruskemu narodu niso notranje ureditve vzeli. Ta je v občinah svobodno živel, le harač je moral plačevati. Česar Mongoli Rusom niso vzeli, je dodal Kočevar, vzeli so jim zapadni srečolovci, ki so posebno pod Petrom Velikim in Katarino Rusijo preplavili. Gotovo so ti zapadnjaki, je sklenil Kočevar, ruskemu narodu hujo rano vsekali nego Mongoli. Teh se je ruski narod že zdavnaj rešil, zapadnjaki pa mu še zmerom na tilniku sede.¹²⁾ Za časa Petra Velikega se je začel staroslovanski občinski red na Ruskem razdehati. Namesto njega se je začelo "pomeščičko" suženjstvo vpeljevati. Aristokracija pa se je dan na dan bolj na široko na tilnik naroda vsedala. Če bo na Ruskem kdaj do političnih revolucij prišlo, je nadaljeval Kočevar, bo namesto sedanjega absolutizma demokratična republika stopila. Zahodnjaki strašno kričijo zoper ruski absolutizem, a ne vidijo, da nikjer drugje v Evropi občina nima toliko avtonomije in notranje svobode kakor ravno na Ruskem. Okvir ruske občine je tako širok, da se ruski narod gotovo svobodneje giblje, kakor n.pr. mi avstrijski Slovani med ojniciami avstrijsko-ogrskega kontitucionalizma. Sedaj tudi ruska aristokracija, je sklepal Kočevar, ki je doslej narod pod rabskim jarmom držala, zahteva kontitucionalizem. Postala je liberalna, da bi po emancipaciji kmetov izgubljeni vpliv in ugled nazaj dobila. Rada bi angleške lorde posnemala. Aristokracijo velja povsod pri Slovanih s korenino izkoreniniti, ker se ona ne strinja s slovanskimi nazori o človeških pravicah.

Slovani smo most med vzhodom in zahodom. Na vzhodu so v socialnem in političnem oziru, je zapisal Kočevar, vse pravice združene v osebi samodržnega vladarja, despota. Njegova oseba je vir vseh pravic. V delitvi in kratenju pravic ni vezan na nobeden pozitiven zakon. Za svoja dejanja in nehanja ni nobenem odgovoren. Na Kitajskem je edini lastnik vsega zemljišča. Kmetje so le zakupniki itd. Na zahodu je ravno nasprotno. Vsak je pod svojim klobukom kralj in cesar. Pravice so med vse enako porazdeljene. Pri nas pa na vrhuncu pravice stoji, je zapisal Kočevar, ali bi vsaj morala stati občina ali če hočemo za stopničko nižje, zadruga, družina. Te moralične osebe so pri nas nositeljice prava. Šele v občinah ali po občini uživa posameznik prava in tja se mora obrniti, če se čuti v svojih človeških pravicah razžaljenega.¹³⁾

Taki oz. podobni pogledi v Kočevarjevem času niso bili redki. V besedilih je omenil marsikaterega avtorja, ki se je zavzemal za reševanje socialnega vprašanja. Med njimi tudi, tako je zapisal, danes največjega narodnega gospodarja Amerikanca Careya, ki je bil proti centralizaciji kapitala. Med slovanskimi avtorji se je skliceval predvsem na slavjanofila Aksakova.¹⁴⁾ Zapisal je, da je to edini ruski pisec, katerega besedila so mu bila v Zagrebu dostopna. S tem je tudi opravičeval pomanjkljivost svojega spisa o slovanskih razmerah. Dodal je, da bi se mu pri tedanjih političnih razmerah za veleizdajstvo vzelo, če bi po ruskih knjigah spraševal. Pripomnim naj le, da so slavjanofilom nasprotovali "zapadniki", ki so prihodnost Rusije povezovali z evropskim razvojem. Ti niso verjeli, da bi se Rusija oprta na razvoj srenje, lahko izognila golgoti kapitalističnega razvoja, kakor so menili slavjanofili.

Kočevar se je zavzemal za ustanovitev slovenske banke, Sodil je, da se slovensko narodno premoženje množi. Obrt in trgovina, ki napredujeta pa potrebujeta živ

12. SN, 1869, št. 86.

13. SN, 1869, št. 88, 81.

14. Kočevar ne navaja imena Aksakova in dela, ki mu je bilo dostopno. Menim, da gre za K. Aksakova (1817 - 1860).

(oseben) kredit. Iz poljedelskega postajamo Slovenci tudi trgovski in obrtniški narod. Zato rabimo slovensko narodno banko, ki mora najprej narodne koristi upoštevati. Mora biti v korist naroda in ne v korist bankirjev, je poudarjal Kočever. Ustanovitev slovenske narodne banke je Kočever povezoval s socialnimi teorijami, ki so za mirno in sukcesivno reševanje socialnega vprašanja. Pri tem sta v novejših časih, kakor je zapisal, dve napravi veljavnost dobile: združevanje (asociacije) in kot upravitelj gospodarstva asociacij: ljudske ali narodne banke. Asociacija za proizvodnjanje in promet blaga mora imeti svojo blaginjo. Ta se imenuje narodna banka. Samo ob asociacijah, je zapisal Kočever, se tere in lomi sila posameznih kapitalistov, samo v njih je poroštvo, da se kapital ne zgrmadi v posameznih rokah, ampak postane last celih skupin. Slovenci smo napram drugim narodom to, kar je delavec nasproti tovarnarju. Naše najboljše vinske gorice, rudniki, trgovina so v rokah tujcev, naša banka naj našega trgovca in obrtnika pred tujci brani in podpira, naj združi naše moči in postane veliki obrtnik in veliki trgovec. Pomagajmo si sami in bog nam bo pomagal, je dodal Kočever. Zavračal je centralizacijo kapitala v rokah posameznika. Pozival je Slovence, da se pri nas to ne zgodi. Kapital naj se enakomerno razdeli in v tej razdelitvi ohrani. Dodal je, da sta tudi sonce in dež med vse enako razdeljena. Do naših denarnih moči pa lahko pridemo z asociacijo naših krajcarjev in grošev. Naš narod je, je menil Kočever, kakor nalašč za asociacijo ustvarjen. Tako bi za našo banko zadosten fond zbrali. Na čelo tega narodnega podviga pa bi morali stopiti vsi pošteni rodoljubi. Iz vsake župnije bi morali vsaj tri ali štiri može med bankine utemeljitelje sprejeti. Razen zasebnikov naj bi v slovensko banko vlagale vse naše asociacije, ki imajo kolikortoliko denarnega gospodarstva (čitavnice, obrtniška, dramatična društva, glavnice nabrane za spomenike, zakladi Matice slovenske, občinske in cerkvene blagajne, posojilnice itd.). Vložnice je zapisal Kočever, naj bi se glasile na 10 gold., kajti samo s tem bi mogel tudi mali kapitalist deležen postati velikih bančnih podvzetij. Tako naj banka prispeva k narodnemu razvoju. Z gojenjem narodnega gospodarstva polagamo zadnji kamen (za kulturnim) na zgradbo našega narodnega doma.^{15.)}

Na koncu naj dodam, da je Kočever zagovarjal pariško komuno. V Slovenskem narodu je bil 13. julija 1871 objavljen uvodni članek "Pad "komune" v Parizu". Prof. V. Melik je v razpravi o odmevih pariške komune zapisal, da je bil po vsej verjetnosti Kočever njen avtor. Poudaril je, da je bila večina Parižanov za komuno, kar je imel za najboljše spričevalo, da ta politično-socialna ureditev ni bila tako črna kakor se mala. Razvijala se je v najbolj neugodnih okoliščinah, umrla je "nasilne, ne naravne smrti". V komuni se je pokazala nova dotlej še neznan in še nekvalificirana državna oblika. Za socialno vprašanje pomeni padec komune katastrofo, ki se v desetletju ne bo dala premagati, a je le nazaj potisnjeno in ne izbrisano z dnevnega reda evropskih narodov. Francoski delavec se bo spet dvignil, da bi dosegel politične pravice. Prvi poskus navadno spodleti, je zapisal Kočever, drugi včasih tudi še, nazadnje pa vendar vsaka zdrava obvelja. Pri oceni pariške komune je Kočever izhajal iz stališča, da gredo delavcu iste politične pravice kot bogatinu. Kapital brez dela je mrtva stvar. Bogat brez delavca je siromak, kajti skoz delo se šele kapital oživi.^{16.)}

15. SN, 1872, št. 36, 51.

16. V: Melik, Pariška komuna v sočasnem slovenskem tisku, Kronika, 1971, zv. 1, str. 5-6.